

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

Tragedin är således antikverad som form, enligt Lehmann, men den tragiska erfarenheten består, icke minst som protest mot dagens borgerliga mainstream och kommersialism. Tragisk erfarenhet är tydlig i Peter Handkes pjäser utan dialog och handling, men också i Harvard Barkers kritiska antikollektivistiska dramatik. Botho Strauß har lidelsefullt attackerat ett samhälle som inte vill erkänna det tragiska. Einar Schleeff har skapat en stämmans, körens och kroppens teater. Tadeusz Kantor har sökt gestalta lidandet. Hos dramatiker som Samuel Beckett, Elfriede Jelinek och Sarah Kane finner vi tragisk erfarenhet tolkad i ny gestalt. Heiner Müller har gastkramande fångat död och statsvåld i sina texter. (Flera gånger nämnd är hans *Wolokolamsker Chaussee*.) Pina Bausch och Wim Wandekeybus har fångat den tragiska erfarenheten i rörelse och dans. Särskild förkärlek tycks Lehmann hysa för två konstnärer, nämligen Romeo Castellucci med sitt Societas Raffaello Sanzio och Jan Fabre. I synnerhet hos Fabre återuppträder antikens kraftfulla agonister, bildvärlden kan föra tankarna till medeltida konst och djurkroppar, i synnerhet kött, markerar det animaliska. Samtidigt fungerar de sällsamt akrobatiska aktörerna som skönhetsens krigare. En händelse som ser ut som en tanke är att Fabres *Mount Olympus* i juni och juli 2015 gjort succé på teaterfestivaler i Berlin och Amsterdam. Hans-Thies Lehmann citeras naturligtvis i festivalernas texter och videoklipp.

Självklart räcker inte 734 sidor för Lehmanns mastodontiska åtagande och det är lätt att finna för tragediutvecklingen essentiella luckor, exempelvis Goethes och Tjechovs dramatik, och det vore också alltför enkelt att klaga på onödigt upprepanande av centrala resonemang. Synen på Aristoteles är överpolemisk och Hegels konfliktmodell behöver vi även i framtiden, trots att dess räckvidd kanske förminskats och dess försonande slut avlägsnats i Theodor W. Adornos efterföljd. Adorno får också formulera bokens motto: ”Blott det överdrivna är sant.” Mer besviken blir säkert många läsare över att Lehmann själv i analyserna stundom betonar ”logos” på ”opsis” bekostnad, precis vad han beskyller Aristoteles för. Behandlingen av 1900-talskonstnärerna förefaller ibland något summarisk. Invändningar som dessa väger dock lätt, i synnerhet som Lehmann är explicit öppen för andra traditioners existens, i förhållande till positiva omdömen.

Lehmann har i kraft av sin syn på det antika dramat som predramatiskt bättre än tidigare teore-

tiker tydliggjort den klassiska dramatikers historia. Hans distinktion mellan ”tragedi” och ”tragisk erfarenhet” låter oss med precision fånga vad dagens teaterkonstnärer söker gestalta. Lehmann visar också hur de flesta av dem aktivt förhåller sig till det antika dramat i ständigt skiftande former. För den som vant sig vid att se teaterhistorien löpa via André Antoine, Théâtre libre, Ibsen, Strindberg och Eugene O’Neill är det ett memento att se en alternativ linje följas. Analyserna, särskilt av Racines och Maeterlincks dramatik, ger en självständig och övertygande bild av respektive dramatikers viktigaste verk och deras akuta aktualitet för oss. Hans-Thies Lehmanns verk *Tragödie und dramatisches Theater* bör noggrant studeras av varje forskare, kritiker och lärare i dramatik och konstarnas historia.

Roland Lysell

Meningens motstånd. 29 studenters perspektiv på humaniora. Red. Meri Alarcón, Matilda Amundsen Bergström, Tania Kaveh & Vilde Andrea Pettersen (LIR.skrifter.varia). Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet. Göteborg 2014.

Om humanioras kris har det talats under så lång tid att krisen – eller åtminstone talet om den – närmast framstår som permanent. Det hindrar inte att humanistiska ämnen idag faktiskt står inför utmaningar som är mer eller mindre nya. Kravet på kort-siktig samhällsnytta, som akademiska humanister tidigare aldrig behövt konfrontera på allvar, gäller numera dem likaväl som samhällsvetare och naturvetare. När ekonomin tillåts styra prioriteras nyttiga ämnen och professionsinriktade utbildningsprogram framför till synes onyttiga discipliner som filosofi, konstvetenskap och klassiska språk. Faktum är att det från statsmaktens sida satsas påfallande lite pengar på forskning och utbildning inom humaniora i jämförelse med andra vetenskapsområden. Och det är inget som tyder på att det kommer att bli bättre inom den närmaste framtiden. Snarare tvärtom.

Samtidigt kan man inte komma ifrån att samtida svensk humaniora är förhållandevis livaktig. Inom universitet och högskola finns idag fler anställda humanister än någonsin. Det är fortfarande relativt många som studerar på både grundnivå och forskarnivå inom flertalet humanistiska ämnen, och de

avhandlingar som skrivs håller överlag hög kvalitet. Fastän det brukar klagas över studenternas bristande förkunskaper är det uppenbart att många av dem lyckas väl med sina studier. Något som är särskilt glädjande är att vissa dessutom är djupt engagerade i frågor rörande humanioras villkor och möjligheter. Om det vittnar inte minst *Meningens motstånd*, en antologi redigerad av Meri Alarcón, Matilda Amundsen Bergström, Tania Kaveh och Vilde Andrea Pettersen som i likhet med bokens övriga bidragsgivare är humaniorastuderent vid Göteborgs universitet. Till bokens bakgrund hör en annan antologi om humanioras ställning och villkor som utkom på Daidalos 2013, den av Tomas Forser och Thomas Karlsruhn redigerade *Till vilken nytta?* I förordet till *Meningens motstånd* beskriver de fyra redaktörerna den nya antologin som ett svar på den tidigare boken ur ett studentperspektiv. Mycket riktigt kommer här röster till tals vilka det annars bara brukar talas om. Och det visar sig att studenternas röster är väl värda att lyssna på.

I jämförelse med *Till vilken nytta?* och de flesta liknande böcker är själva grundtonen i *Meningens motstånd* mindre klagande och mer optimistisk och framåtblickande. Visst talas det en hel del om kris också här, men krisen formuleras och hanteras på delvis andra sätt. För de medverkande studenterna tycks det först och främst vara fråga om en identitetskris som rör sig mellan två poler. Å ena sidan handlar det om identitetskrisen för humaniora. Vad ska vi ha humaniora till? Vad har den för uppdrag? Vems humaniora talar vi egentligen om? I bokens första artikel, skriven av Lisa Jagemark, konstateras det följaktligen att "dagens humaniora lever i en ständig identitetskris". Men omedelbart lägger hon till: "vi glömmar ofta bort att krisen är produktiv". Att det förhåller sig på det sättet, eller i vart fall att krisen *kan* vara produktiv, är både Jagemarks text och boken som sådan utmärkta exempel på.

Å andra sidan framträder en identitetskris av mer privat och personligt slag. Upptakten till Linus Falks artikel, "Det humanistiska självförtroendet. Hjälptill självhjälpt för rådvilla humanister eller 'Vad blir man då?'", ger en levande beskrivning av problematiken:

Som student inom humaniora är man ständigt osäker. Man brottas hela tiden med frågor som "Hur ska jag gå vidare med min utbildning?", "Kommer utbildningen leda till något jobb?", "Varför ska man studera [infoga valfritt humanistiskt ämne]:". Varje gång jag berättar för någon

utanför universitetets väggar vad jag gör – vare sig det är familj, släkt, vänner, avlägsat bekanta eller frisören – får jag alltid samma fråga: "Jaha, vad blir man då?". Själva frågan är det väl egentligen inget fel på, den är berättigad och i högsta grad relevant – något måste man ju "bli" efter flera års studier på universitetsnivå. Det är svaret, eller snarare bristen på ett ordentligt svar, som är problematiskt. Oftast mynnar det för mig ut i ett nervöst skratt följt av det undflyende "blir och blir... man kan bli en massa saker, det är en väldigt bred utbildning!" Ibland drar jag till med att jag kan få jobb på museum för att slippa konfrontationen.

Denna kristematik, som väl kan förstås som en variant av den eviga frågan "Vad ska du bli när du blir stor?" som alla barn får dras med, är av förståeliga skäl mindre framträdande i en bok som *Till vilken nytta?* där majoriteten av författarna redan är etablerade akademiker. Detta är bara ett exempel på hur infallsvinklarna kan bli annorlunda när det är studenter som skriver även om tematiken är densamma.

Precis som i *Till vilken nytta?* är texterna i *Meningens motstånd* korta, i regel bara fyra, fem sidor. För båda böckernas del innebär det att många idéer, uppslag och hugskott kastas fram utan att det finns möjlighet att utveckla dem. Ordentliga fördjupningar saknas, men mångfalden av perspektiv är desto större. Med tanke på denna mångfald kan man fråga sig om inte "Mångfaldens motstånd" hade varit en bättre titel än "Meningens motstånd". Det är inte bara det att det talas betydligt mer om mångfald än om mening. Även på andra sätt präglas boken av mångfald. Med olika bakgrund i avseende på språk, etnicitet och klass förordar flera av skribenterna en större öppenhet för nya perspektiv och erfarenheter. "Släpp in fler röster och vidga perspektiven", som Helena Jirenfelt uttrycker det i sitt bidrag. Denna mångfald framstår i sig som ett motstånd mot den unikulturella norm som alltför ofta odlas inom akademien.

Tanken på humaniora som motstånd går igen i flera av bidragen. Även motståndet tar sig många olika former. Anders Westberg talar till exempel om formens potentiella motstånd, medan andra bidragsgivare fokuserar på motståndet mot förstelnade, förenklande kategorier. Matilda Amundsen Bergström påtalar att humanister "har ett ansvar att belysa och kritisera olyckosamma användningar av begrepp och teorier", och Johanna Lingaas Türk framhåller att det inte bara är en rättighet utan en plikt för humaniorastuderent att "krångla till sa-

ker och ting”. Sammantaget kan man säga att det är dissensus som hyllas, det vill säga raka motsatsen till konsensus.

I dagens nyliberala värld, där universitetet med redaktörernas träffande formulering förvandlats till ett företagsuniversitet, kan valet att studera humaniora i sig förstås som en motståndshandling. Under läsningen kommer jag att tänka på devisen *Non serviam*, ”Jag tjänar inte”, en formel som den fallne ängeln Lucifer uttalar i John Miltons klassiska 1600-talsepos *Paradise Lost* och som senare använts av författare som James Joyce och Gunnar Ekelöf. Men det som försvårar eller kanske till och med omöjliggör en sådan hållning idag är att universitetet, inklusive humaniora, de facto är en del av systemet. Är man verksam inom denna institution – som student, forskare eller lärare – ingår man med nödvändighet i systemet. På vissa håll i *Meningens motstånd* dröms det om en radikal outsiderposition. Men det tycks vara just en dröm som är omöjlig att förverkliga inom ramarna för dagens akademi. Därmed inte sagt att det inte går att göra motstånd. I likhet med många av bokens författare skulle även jag vilja hävda att det är nödvändigt med motstånd. Men det är då fråga om ett internt motstånd, en kritik formulerad inifrån snarare än utifrån.

Något annat som man kan slås av vid läsningen av *Meningens motstånd* är frånvaron av ett historiskt perspektiv i så många av texterna. Men mer förvånande är kanske att detsamma gäller för klassiska radikala teoretiker som Karl Marx och äldre marxister, liksom för den delen Sigmund Freud och andra psykoanalytiker. I stället knyter flertalet skribenter an till samtida företrädare för det som Tania Kaveh i sitt bidrag kallar de nya kunskapsfälten, det vill säga feminismen och postkolonialismen. Tre av de mest återopade teoretikerna i antologin är typiskt nog Judith Butler, Donna Haraway och Gayatri Chakravorty Spivak.

Det medvetna valet av teoretiska ingångar framstår som symptomatisk för hur bokens bidragsgivare tar sig an frågorna om humanioras identitet, förutsättningar och möjligheter. Till exempel används ett begrepp som bildning, som alltsedan det myntades kring sekelskiftet 1800 varit centralt i vissa typer av humanioraförsvar, bara i någon enstaka text för att i övrigt lysa med sin frånvaro. Inte heller förekommer traditionella humanistiska slagord som ”Odlande av det mänskliga” och ”Inget mänskligt är mig främmande” särskilt frekvent, låt vara att Therese Svensson i sin utmärkta essä citerar

Erasmus av Rotterdam: ”Tro mig, människor föds inte till människor, de bildas till det.”

När det mänskliga annars uppmärksammas i boken är det som en kategori som är i behov av att problematiseras. En av dem som lyckas göra det är Miranda Lindström som anlägger ett posthumanistiskt perspektiv på humaniora. Efter att ha redogjort för olika grundidéer inom inte bara det posthumanistiska forskningsfältet utan också det därmed besläktade fältet kritiska djurstudier kommer hon fram till att ”art” i den intersektionella ansatsen bör ”ha sin givna plats jämte kön, etnicitet, sexualitet och klass”. Jag vet inte om jag håller med, men det är i alla fall ett påstående som får mig som läsare att tänka vidare. Och precis så förhåller det sig med *Meningens motstånd* som helhet. Texterna må vara korta, och man kan ha invändningar mot både det ena och det andra, men det hindrar inte att essäerna är lika läsbara som tänkbara. Ja, med sådana studenter som de som medverkar i *Meningens motstånd* finns det – trots allt – hopp om humanioras framtid.

Anders Burman

Svante Nordin, *Sven Stolpe. Blåsten av ett temperament*. Atlantis. Stockholm 2014.

Svante Nordin har vanan inne att skriva biografier och har tidigare skrivit förtjänstfulla sådana över Fredrik Böök och Ingemar Hedenius. Den här gången har turen kommit till en lika kontroversiell person, det svenska kulturlivets enfant terrible framför andra under 1900-talet, Sven Stolpe. Längre och mer påtagligt än de flesta spelade denne en framträdande roll i vår svenska litterära offentlighet. För egen del kan jag minnas hur jag redan som 11-åring stod i S:ta Karins kyrkoruin i Visby och hörde Sven Stolpe tolka den amerikanske predikanten Frank Buchmann, när denne tillsammans med författaren Bertil Malmberg och andra framträdde vid det berömda Oxfordmötet sommaren 1938. Det var ett av förkrigstidens stora publikevenemang, bevakat av både svensk och internationell press. I fortsättningen höll Stolpe oss sysselsatta med sin aldrig sinande flod av skrifter ända fram till den doktorsavhandling om drottning Kristina, som vid en elfångd disputation i Uppsala i maj 1959 väckte så stort rabalder. Flera brev som han mot slutet av sin levnad sände mig tyder på att han gärna ville uppfatta mig som något slags konservativ me-